

Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları: 522-1

HADİS ŞERH GELENEĞİ
Doğuşu Gelişimi ve Dönüşümü

Prof. Dr. Zişan Türcan

ISBN: 978-625-7069-43-4

2. Baskı, Nisan 2020, Ankara, 500 Adet

© Bütün Yayın Hakları Türkiye Diyanet Vakfı'na aittir.
Bu eser Türkiye Diyanet Vakfı Yayın Matbaacılık
Ticaret İşletmesi İcra Kurulu'nun 18.04.2011 tarih
ve 1370-9/b sayılı kararıyla uygun görülmüştür.

Yayıncı Sertifika No: 15402

BASKI: **TDV**
YAYIN MATBAACILIK TİC. İŞLETMESİ
BASIMEVİ | PRINTING HOUSE

Ostim OSB Mh. 1256 Cd. No:11
Yenimahalle / ANKARA

Tel: 0312 354 91 31 (pbx)

Faks: 0312 354 91 32

e-posta: bilgi@tdv.com.tr

HADİS ŞERH GELENEĞİ

Doğuşu Gelişimi ve Dönüşümü

Prof. Dr. Zişan Türcan

Prof. Dr. Zişan TÜRCAN

Ankara’da doğdu (1976). İlk ve orta öğrenimini Ankara’da tamamladı (1993). Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi’nden mezun oldu (1998). Sonrasında A.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Hadis Anabilim Dalı’nda “Hattâbî ve İbn Hacer’in Buhârî Metinlerine Yaklaşımları” isimli teziyle Yüksek Lisansını bitirdi (2002). Aynı alanda “Hadis Literatüründe Şerh Geleneği ve Özellikleri” başlıklı teziyle doktora çalışmalarını tamamladı (2008). DİB Konulu Hadis Projesi’nde (*Hadislerle İslam Kitabı*) redaktör ve yazar olarak görev yaptı (2006-2011). Akdeniz Üniversitesi İlahiyat Fakültesine Yrd. Doç. olarak atandı (2011). *Hadis İlminin Oluşumunda Kelamî Düşüncenin Etkisi* başlıklı kitap çalışması ile doçent oldu (2014). 2020 yılında profesör unvanı alan yazarın uzmanlık alanı ile ilgili kitap, makale ve bildiri türünde çeşitli bilimsel çalışmaları bulunmaktadır.

İçindekiler

ÖNSÖZ	VIII
-------------	------

Giriş

I. Konu ve Yöntem	3
A. Araştırmanın Konusu ve Amacı	3
B. Araştırmanın Metodu ve Kaynakları	5
C. Kavramsal Çerçeve	8
II. ŞERHİN DOĞUŞU ve GELİŞİMİ	9
A. Hadis Rivayeti ve Anlama	9
B. Hadis Tedvini ve Yorumlama Dönemi	13
C. ‘Şerh’e Çerçeve Oluşturması Bakımından ‘Tasnif’in Oluşum Süreci	16
D. ‘Belli Bir Hadis Kitabı Üzerine Yapılan Şerh’in Ortaya Çıkışı	45

Birinci Bölüm

Fıkhî Şerhler	61
A. Fıkhî Şerhlerde Rivayet Tariklerinin Değeri	66
1. Farklı Tarikleri Zikretme Oranı	66
2. Farklı Tarikleri Zikretme Şekli ve Amacı	69
B. Metinlerin İçerik Tahlili	75
1. Rivayet Metinlerindeki Kelimelerin Tahlili	75
2. Rivayet Metinlerinin Gramer Tahlili	84
3. Metin İçi ve Dışı Bilgilerden Yararlanma	90
4. Üslup ve Muhteva Benzerliğinden Yararlanma	97
a. Ayetle İstişhâd	98
b. Hadisle İstişhâd	104
c. Arap Şiiriyle İstişhâd	108
5. Rivayetler Arası Teâruzda Başvurulan Yöntemler: Te’lif-Cem’, Te’vîl, Nesh, Tercih	110

C. Fıkhî Yaklaşım.....	119
D. Rivayet Metinlerini Sıhhat Yönüyle İnceleme.....	132
E. Şerh Edilen Eserin Yapı ve Sistematığının Şerh Üzerindeki Rolü.....	146

İkinci Bölüm

İsnad ve Rical Değerlendirme Ağırlıklı Şerhler.....	157
A. Temhîd’de Rivayet Tariklerinin Değeri	160
B. Metinlerin İçerik Tahlili	164
C. Fıkhî Yaklaşım.....	169
D. Rivayet Metinlerini Sıhhat Yönüyle İnceleme.....	172
E. Şerh Edilen Eserin Yapı ve Sistematığının Şerh Üzerindeki Rolü.....	176

Üçüncü Bölüm

Tasavvufî Şerhler	179
A. Behcetü’n-nufûs’ta Rivayet Tariklerinin Değeri.....	182
B. Metinlerin İçerik Tahlili	185
1. Rivayet Metinlerindeki Kelimelerin Tahlili.....	185
2. Rivayet Metinlerinin Gramer Tahlili.....	187
3. Metin İçi ve Dışı Bilgilerden Yararlanma.....	190
4. Üslup ve Muhteva Benzerliğinden Yararlanma	192
a. Ayetle İstişhâd.....	192
b. Hadisle İstişhâd	194
c. Sûfî Sözleriyle İstişhâd.....	201
5. Rivayetler Arası Teâruzda Başvurulan Yöntemler: Te’lif/Cem’, Te’vîl, Nesh, Tercih.....	202
6. Keşf, İlham ve Rüyayı Kullanma.....	204
7. Tasavvufî Yorumlar.....	209
8. Kelamî Yorumlar.....	211
C. Fıkhî Yaklaşım.....	214
D. Rivayet Metinlerini Sıhhat Yönüyle İnceleme.....	219

Dördüncü Bölüm

Zengin İçerikli Şerhler.....	221
A. Zengin İçerikli Şerhlerde Rivayet Tariklerinin Değeri	224
1. Farklı Tarikleri Zikretme Oranı ve Amacı	224
2. Râvî Tasarruflarına Dikkat Çekme	232
B. Metinlerin İçerik Tahlili	236
1. Rivayet Metinlerindeki Kelimelerin Tahlili.....	236

2. Rivayet Metinlerinin Gramer Tahlili.....	244
3. Metin İçi ve Dışı Bilgilerden Yararlanma.....	251
4. Üslup ve Muhteva Benzerliğinden Yararlanma	256
a. Ayetle İstişhâd.....	257
b. Hadisle İstişhâd	260
c. Arap Şiiriyle İstişhâd	261
5. Rivayetler Arası Teâruzda Başvurulan Yöntemler:	
Te'lif-Cem', Te'vîl, Nesh, Tercih.....	263
C. Fikhî Yaklaşım.....	271
D. Rivayetleri Sıhhat Yönüyle İnceleme	284
E. Şerh Edilen Eserin Yapı ve Sistematığının Şerh Üzerindeki Rolü	292
Beşinci Bölüm	
Hadis Şerhinin İlmî Niteliği	303
I. Hadis Şerhinin Hadis Sahasındaki Diğer Bilgi Alanları Arasındaki Yeri.....	305
II. Tarihî Gelişim Biçim ve İçerik Bakımından Şerh ve Tefsir Faaliyetlerinin Karşılaştırılması.....	315
Sonuç	339
Kaynaklar.....	361
Dizin.....	377

ÖNSÖZ

İslâmî ilimler tarihinde muteber metinlerin oluşumunun ardından, anlama/anlatma ve tatbik imkânı sağlayacak bir uygulama olarak şerhçilik dönemi başlamıştır. İtibar kazanmış metinleri esas alan bu faaliyet, zaman ve zemine göre birtakım değişiklikler gösterse de tarih boyunca var olagelmış hatta popülerliğinden de bir şey kaybetmemiştir. Zira şerhler klasik metinlerle sonraki dönemler arasında bir bağ kurma işlevini yürütmekte, bunu yaparken de ciddi bir ilmi mirası aktarmaktadır. Temel metinlerle buluşma arzusu Kur'ân tefsiri ve hadis şerh çalışmalarını daima diri tutmuş, özellikle kültürel kriz dönemlerinde bu çalışmaların hacmi daha da artmıştır.

Hadislerin anlaşılması ve yorumlanmasına ilişkin faaliyetler daha öncesinde mevcut olmakla beraber, üçüncü ve dördüncü asırlardan itibaren belli hadis kitapları üzerine odaklanmaya başlamıştır. Gelinen yeni süreçte bu faaliyetler, teknik bir çalışma alanı niteliği kazanmış ve hadis şerhçiliğinden bahsetmeye imkân vermiştir. Hadis ilimlerine dair bilgilerin yanı sıra filolojik, fikhî, kelimî ve kendi dönemlerinin müspet ilimlerine ilişkin ihtiva ettikleri bilgiler, hadis şerhlerini işlevsel hale getirmiştir.

Hadis şerhleri, ihtiva ettikleri malumat bakımından bugün sadece hadis çalışmalarının değil, İslâmî düşünce tarihini konu edinen hiçbir mesainin kayıtsız kalamayacağı bir alandır. Bu entelektüel faaliyet, şerhe konu olan metinlerin izahını amaçladığı gibi ilim mirasını aktaran bir köprü vazifesi de görmüştür. Aynı zamanda muteber eserlerin otorite kazanma süreçlerinde de büyük katkılar sunmuştur. Bu bakımdan şerh faaliyeti, önemli bir geleneğin devam ettirilmesinde de rol oynamıştır. Yüzyıllar boyunca birbirinin tekrarı gibi görünen hadis şerhlerinin kaleme alınması, bu faaliyetin, görüldüğünden daha fazla anlam ve işlev yüklendiğini düşündürmelidir.

Hadis şerhi, yorumlanan eseri sonraki zamanlarla buluşturma gibi bir işleve sahip olmasının yanı sıra, yazarının kendi görüşlerini ifade etme ve muhaliflerine cevap verme imkânı bulduğu bir zemindir. Bütün bu yönleriyle hadis şerh edebiyatını kendine özgü şartları içerisinde ele almak, önemini hiç yitirmeyen bu faaliyetin tekabül ettiği gerçek zemini kavrama fırsatı verecektir.

Diğer pek çok alanda olduğu gibi, hadis şerh literatürü üzerine yapılan çalışmalarda da şerhleri ait oldukları edebiyatın genel çizgisinden bağımsız şekilde değerlendirmek önemli bir eksiklik olarak görülmektedir. Zira herhangi bir şerhin değerini tespit edebilmek ancak ait olduğu edebiyatın gelişim ve dönüşüm çizgisinde nerede durduğunun belirlenmesine bağlıdır. Bu belirleme de kuşkusuz şerh edebiyatının bütüncül bir yaklaşımla ele alınmasıyla mümkündür. Hadis şerh literatürü ile ilgili yapılan çalışmalarda ‘yargılayıcı’ olmaktan ziyade, arka planını keşf etme ve kavramaya, bütün yönlerini açığa çıkarmaya yönelik bir yaklaşım ortaya koymak önemlidir. Böylece baştan kurgulayıcı cümleler kurmak yerine bizzat edebiyatın kendisinden hareketle yapılacak tespitler daha isabetli sonuçlara ulaşmayı kolaylaştıracaktır.

Elinizdeki eser, “Hadis Literatüründe Şerh Geleneği ve Özellikleri” adıyla, Hadis alanında hazırlanmış bir doktora tezidir. Tez, Diyanet Vakfı’nın düzenlediği 2010 İslâm Araştırmaları Ödülü Yarışmasında farklı branşlardan yedi akademisyenin verdiği puanlar neticesinde dokuz eser arasında en yüksek puanı almıştır. Çalışmanın içeriğinde küçük bazı şekli düzeltmelerin dışında başka bir değişiklik yapılmamıştır.

Tezime değerli katkılarda bulunan danışman hocam Prof. Dr. Ali DERE’ye teşekkür ederim. Ayrıca, ufuk açıcı fikir ve düşüncelerinden her zaman istifade ettiğim ve bu arada hem tezi hazırlarken hem de tezin basım aşamasında önemli destekler sunan ağabeyim Prof. Dr. Talip TÜRCAN’a, tezimle ilgili değerlendirmelerinden yararlandığım kıymetli hocalarım Prof. Dr. Yavuz ÜNAL ve Prof. Dr. Bünyamin ERUL’a, çalışmamı baştan sona kadar okuyarak, kitabın tasihine yaptığı önemli katkılardan dolayı Arş. Gör. Yıldız DEMİR’e de şükranlarımı sunuyorum. Çalışmam boyunca fikir alışverişinde bulunduğum, Hadis Projesi’nin özverili çalışanlarına; değerli dostlarıma minnet borçlu olduğumu ifade etmek isterim.

Prof. Dr. Zişan Türcan
Ankara 2011

İKİNCİ BASKIYA ÖNSÖZ

İlk baskısı 2011 yılında yapılan çalışmanın birkaç yıl önce piyasada tükendiğini bilmeme rağmen araya giren başka çalışmalardan dolayı kitabın ikinci baskısı için fırsat bulamamıştım. Kitabın, yazıldığı tarihten itibaren hadis şerhiyle ilgili yapılan bilimsel çalışmalarda dikkate alınması ve ayrıca derslerde okutulması eserin ikinci baskısının daha fazla geciktirilmemesi konusunda beni teşvik etmiştir. Hadis şerh literatürünün doğuş sürecini ele alması, hadis şerh literatürünü temel eğilimler ve uygulamalar bakımından tarif etmesi, şerhlerdeki uygulamaların mevcudiyeti ve yoğunluklarında görülen farklılıklar üzerinden bir ‘dönüşüm’ tespit etmesi ve nihayet hadis şerhinin ilmî niteliği ve hadis ilimleri arasındaki yerini göstermesi yönüyle eserin hala özgünlüğünü muhafaza ettiği umudunu taşımaktayım.

Eser, ikinci baskısı için yeniden gözden geçirilmiş; ifade bozuklukları ve yazım yanlışlıklarını giderme gibi ufak bazı şekli düzeltmeler yapılmıştır. Bunun yanı sıra kaynaklarla ilgili çok az da olsa birtakım ilave ve tashihler söz konusudur. Çalışmanın genel yapısına ve anlatım tarzına müdahale edilmemiştir.

Prof. Dr. Zişan Türcan

Antalya 2020